

ОЦІНКА ЕКОДЕСТРУКТИВНОГО АГРАРНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Є.В. Мішенін

доктор економічних наук, професор

Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)

e-mail: eugeniy_mishenin@yahoo.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1597-3270>

І.Є. Ярова

кандидат економічних наук, доцент

Сумський державний університет (м. Суми, Україна)

e-mail: zhs813@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9840-131X>

У статті досліджуються теоретико-методологічні підходи до формування в системі земельних відносин економічної оцінки збитків від екодеструктивного аграрного природокористування в межах механізму економіко-правової екологічної відповідальності в контексті сучасних глобальних і воєнних викликів. Необхідність оцінки еколого-економічної ефективності природокористування розкривається через визначення особливості земельних відносин, які є фундаментальною основою організаційно-економічного механізму забезпечення збалансованого аграрного природокористування, а також формування механізму економіко-правової екологічної відповідальності. Зроблено акцент на тому, що власність на природні об'єкти (зокрема земельні ресурси) також характеризується функцією відповідальності, що визначає подальше удосконалення системи еколого-економічної та соціально-екологічної відповідальності за стан природно-ресурсних об'єктів. Поглиблено методологію оцінки еколого-економічної ефективності аграрного природокористування в системі земельних відносин у форматі оцінки економічного збитку від екодеструктивного стану аграрних природних об'єктів, земельно-ресурсного потенціалу в якості конструктивного інструментарію економіко-правової відповідальності. Загальну методологію оцінки еколого-економічного збитку екодеструктивного стану земельно-ресурсного потенціалу окреслено з позиції особи, що приймає рішення. Поглиблено сутнісно-змістовну основу економіко-правової екологічної відповідальності в системі аграрного природокористування. Визначено, що економіко-правова екологічна відповідальність за екодеструктивне природокористування та порушення екологічного законодавства виконують такі основні функції: мотиваційну, компенсаційну, запобіжну, оціночну, контрольну-комунікаційну, управлінську.

Ключові слова: еколого-економічна ефективність, збалансоване аграрне природокористування, власність, земельні відносини, економічний збиток, економіко-правова екологічна відповідальність.

.....

ВСТУП

Необхідно констатувати, що сучасний господарський механізм аграрного виробництва та природокористування не забезпечує повною мірою вирішення національних і регіональних проблем щодо досягнення необхідної еколого-економічної ефективності організації збалансованого аграрного природокористування в системі земельних відносин, обґрунтованих певним чином у наукових публікаціях [1–4], задекларованих у державних концептуально-програмних і регулюючих документах різного ієрархічного рівня управління [5–8]. Вирішення соціально-еколого-економічних проблем екодеструктивного аграрного природокористування і безпосередньо землекористування потребує

результативного розвитку інституціональних систем, організаційно-економічних механізмів (підмеханізмів), націлених на регулювання виробничих, земельних відносин у сфері агрогосподарювання на екосистемних засадах. У цьому контексті слід зазначити, що виробничі (організаційно-економічні) і безпосередньо земельні відносини мають певною мірою підпорядковуватися економіко-правовому механізму екологічної відповідальності і таким чином забезпечувати реалізацію стратегічних напрямів збалансованого використання, відтворення та охорони земельних ресурсів з урахуванням дії об'єктивних економічних та екологічних законів, а також суспільних потреб щодо якості аграрного природного середовища. Це вимагає економіч-

ної оцінки збитків від екодеструктивного аграрного природокористування в системі земельних відносин у форматі економіко-правового механізму екологічної відповідальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-концептуальні та методичні засади оцінки еколого-економічної ефективності збалансованого аграрного природокористування (зокрема на основі показників збитків (втрат) на різних ієрархічних рівнях агрогосподарювання: глобальному, національному, регіональному та локальному) є важливою проблемою економіки природокористування, а також екодеструктивних процесів у системі земельних відносин. Методологія оцінки ефективності аграрного природокористування в системі земельних відносин і сталого розвитку природно-господарських аграрних систем (зокрема сільськогосподарських і лісогосподарських) знайшли відображення в працях вітчизняних учених, таких як: І.К. Бистряков, Д.С. Добряк, О.І. Дребот, О.І. Гурторов, А.Я. Сохнич, А.М. Третьак, М.М. Федоров, О.І. Фурдичко, М.А. Хвесик та ін.

Наукові публікації вітчизняних учених мають фундаментальний і прикладний аспект, характеризуються глибиною та широтою досліджень еколого-економічних проблем аграрного природокористування в контексті збалансованої реалізації земельних відносин. Теоретико-методологічні основи екологізації земельних відносин, як показав проведений аналіз, потребують подальших досліджень у форматі еколого-економічної оцінки збитків від екодеструктивного природокористування в межах економіко-правової екологічної відповідальності. Ця методологічна проблематика актуалізується в умовах глобальних і воєнних викликів.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методологія аналізу еколого-економічної ефективності та результативності аграрного природокористування, функціонування земельних відносин та використання земельно-ресурсного потенціалу (капіталу) націлена на визначення комплексної оцінки господарювання як системно-структурного явища, яке одночасно досліджується з інституціональних (зокрема економіко-правових), ресурсних, соціально-економічних, еколого-економічних, агроекологічних та інших позицій. Аналіз ефективності та результативності аграрного природокористування потребує подальшого визначення особливості функціонування та трансформації організаційно-економічних (зокрема земельних, еколого-економічних) відносин і

механізмів їх регулювання у форматі економіко-правової екологічної відповідальності.

Теоретико-методологічною основою дослідження є базові положення економічної теорії щодо формування виробничих відносин та механізму їх регулювання, принципи оцінки еколого-економічної ефективності природокористування, а також ідеологія економіко-правової та соціально-екологічної відповідальності. Для вирішення завдань дослідження використовувалися такі основні загальнонаукові методи: абстрактно-логічний — для виявлення основних принципів положень, які визначають змістовну основу екологізації земельних відносин; системно-структурний — для визначення пріоритетних ознак структуризації еколого-економічної ефективності аграрного природокористування у форматі оцінки еколого-економічного збитку від екодеструктивного стану земельно-ресурсного потенціалу та економіко-правової екологічної відповідальності; монографічний — для вивчення та узагальнення факторів і процесів, що визначають особливості економічної оцінки екодеструктивного аграрного природокористування в системі земельних відносин на засадах цивілізовано відповідального господарювання.

Мета статті полягає в подальшому поглибленні методології оцінки еколого-економічної ефективності аграрного природокористування в системі земельних відносин у форматі оцінки еколого-економічного збитку від екодеструктивного господарювання в межах механізму економіко-правової екологічної відповідальності.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

У системі земельних відносин економічну основу господарського механізму аграрного природокористування та функціонування механізму економіко-правової екологічної відповідальності визначають (утворюють) відносини власності на землю, об'єкти природно-ресурсного потенціалу, нерухоме майно. При цьому еколого-економічний аспект земельних відносин пов'язаний з узгодженням еколого-економічних інтересів суб'єктів аграрного природокористування різних форм власності і суспільства, а також із формуванням і регулюванням механізмів сталого розвитку відповідно до умов ринкової аграрної економіки, виходячи з економічних, екологічних та соціальних функцій земельних ресурсів. Еколого-економічний інтерес у сфері природокористування (землекористування) слід розуміти як ставлення суб'єкта господарювання, що виступає в тій чи іншій ролі (зокрема органів управління агропромисловим виробництвом, орендарів, приватних підприємців),

до використання, відтворення та охорони природних (земельних) ресурсів з урахуванням їх соціально-еколого-економічних функцій. Відносини між господарюючим суб'єктом і об'єктами земельної власності мають здійснюватися не лише через відносини (реалізацію функцій) володіння, користування, розпорядження, але й відповідальності. Якщо розглядати власність як ціле, а її елементи — володіння, користування, розпорядження та відповідальність — як частини цілого, то зв'язок між елементами такий: розпорядження визначається користуванням, користування — володінням, володіння — формами власності, а відповідальність — результативністю розпорядження, користування та володіння [9].

У роботі [10] визначено економічну сутність поняття “потенціал відносин власності на землю”. Збалансоване використання потенціалу відносин власності на землю, на наш погляд, також повинне мати еколого-економічний контент і бути екологічно відповідальним. Усе це обумовлює актуальність, важливість і необхідність формування дієвого економіко-правового механізму екологічної відповідальності в системі земельних відносин. Функціонування економіко-правового механізму екологічної відповідальності безпосередньо пов'язано з оцінкою ефективності природокористування, зокрема, у форматі економічних збитків від екодеструктивного господарювання та антропогенного стану аграрного природно-ресурсного потенціалу [11].

Під вартісною оцінкою наслідків екодеструктивного аграрного природокористування, антропогенних змін у стані природних об'єктів розуміється встановлення суспільної та ринкової значимості соціально-еколого-економічних наслідків, що виникають при використанні, відтворенні, охороні та збереженні природних ресурсів внаслідок істотних змін навколишнього середовища як ресурсо- та середовищевідтворювальної системи і системи, яка зберігає генофонд [12; 13]. Іншими словами, еколого-економічна оцінка наслідків антропогенних змін у стані природних ресурсів у форматі збитків — це процедура, спрямована на виявлення зниження їх соціально-еколого-економічної корисності та розмірів споживчої вартості. Об'єктом еколого-економічної оцінки можуть бути різні види наслідків (господарські, економічні, екологічні, соціальні), які фактично або потенційно (прямо чи опосередковано) впливають на соціально-еколого-економічні явища в суспільстві, а також у системі аграрного природокористування. Водночас певна частина соціальних, біологічних, генетичних наслідків у даний час не може бути адекватно оцінена

економічно (позаекономічна оцінка). Для комплексної еколого-економічної оцінки наслідків антропогенні зміни в стані (якості) навколишнього природного середовища, природних ресурсів необхідний системний підхід.

Системна оцінка еколого-економічних збитків від впливу антропогенних факторів і виробничих відносин на стан природних ресурсів та якість навколишнього середовища відноситься до галузі прикладних системних досліджень, тобто до системного аналізу. Системний аналіз є особливим способом (прийомом) теоретичного аналізу і практичної реалізації складних проблем, до числа яких належить і еколого-економічна оцінка наслідків антропогенного зміни в стані земельних ресурсів. Основним учасником і замовником системного аналізу, в принципі, є особа, яка приймає рішення (далі — ОПР). Загальна задача системного аналізу полягає в тому, щоб допомогти ОПР прийняти раціональне та оптимальне рішення в умовах багатокритеріального вибору і недостатньої інформаційної забезпеченості. Безпосередніми учасниками цього процесу виступають ОПР і суб'єкти системного аналізу — консультанти та експерти. У системному аналізі існує безліч схем, що відображають послідовність етапів вирішення певної еколого-економічної проблеми. Під системним підходом до еколого-економічної оцінки збитків від антропогенних змін у стані земельних ресурсів нами розуміється упорядкована цілісна оцінка земельно-ресурсного потенціалу природогосподарської (еколого-економічної) системи залежно від внутрішніх (наприклад, низька екологічність техніки та технологій землекористування) і зовнішніх дестабілізуючих факторів (наприклад, забруднення атмосферного повітря). Системна оцінка еколого-економічних збитків має на увазі всебічний розгляд динаміки зміни різноманітної продуктивності земельно-ресурсного потенціалу. Еколого-економічна оцінка наслідків антропогенних змін у стані земельно-ресурсного потенціалу є процесом, який поділяється на декілька етапів:

1. Встановлення меж природоресурсної системи, яка підлягає регулюванню в складі еколого-економічної (природогосподарської) системи більш високого рангу.

2. Ранжування споживчих вартостей земельних ресурсів, функцій, видів користування, критеріїв (показників) їх оцінки.

3. Визначення кола фактичних і потенційних споживачів земельних ресурсів щодо цільового їх використання.

4. Параметричний і факторний аналіз стану земельних ресурсів із позиції “доза – ефект”, тобто застосування натуральних, натурально-

вартісних і вартісних показників стану земельно-ресурсного потенціалу залежно від рівня впливу дестабілізуючих факторів або “якості” (недосконаlostі) виробничих (земельних) відносин. Іншими словами, моделюється процес: “вплив – зміни – наслідки”.

Аналіз наслідків антропогенних впливів на земельні ресурси у форматі еколого-економічних збитків має на меті: виявлення якісного та кількісного зв'язку між негативними змінами в стані земельно-ресурсного та соціально-еколого-економічних наслідками; всебічне вивчення основних видів, масштабів, характеру і тенденції соціально-еколого-економічного прояву негативних наслідків у територіальній і галузевій структурі просторового аграрного природокористування; використання показників еколого-економічних збитків як конструктивного інструментарію економіко-правового механізму еколого-економічної відповідальності.

Необхідність підвищення рівня економіко-правової екологічної відповідальності в системі земельних відносин значною мірою визначається її комплексним впливом на еколого-економічну ефективність аграрного природокористування [11]. Так, застосування інноваційних екологічно чистих, ресурсозберігаючих технологій сільськогосподарського землекористування та створення дієвого економіко-правового механізму екологічної відповідальності є запорукою практичної реалізації принципів збалансованого аграрного природокористування. Економіко-правова екологічна відповідальність за результати агроприродокористування виступає як відповідальність за наслідки нераціонального використання природоресурсного потенціалу, що стосуються соціально-еколого-економічних інтересів суспільства, конкретних суб'єктів господарювання і окремих громадян. Економіко-правові санкції виступають мірою відповідальності за дотримання екологічних вимог, параметрів, правил чи нормативних показників в аграрній сфері. Регламентація екологізації аграрного виробництва, використання економічних і правових санкцій здійснюється за допомогою цілісної системи земельних та еколого-економічних відносин, а тому економіко-правова відповідальність в органічному взаємозв'язку і взаємодії реалізується в системі виробничих (організаційно-економічних) відносин. Відносини економіко-правової відповідальності покликані стати найважливішим інструментом (механізмом) ефективною і цілеспрямованою екологізації аграрної сфери, а також передумовою формування механізмів мотивації екологізації та ресурсозбереження в системі збалансованого землекористування.

Структурно-функціональна побудова економіко-правового механізму екологічної відпо-

відальності обумовлюється виробничими (у т. ч. еколого-економічними) відносинами з їхньою глибинною сутністю — формою власності на агроприродні (земельні) ресурси. Економіко-правовий механізм екологічної відповідальності можна подати як систему відносин, відповідних їм організаційно-економічних, еколого-економічних і законодавчо-правових форм та технологій, покликаних забезпечувати економіко-правову екологічну відповідальність (певною мірою і соціальну) за екодеструктивне природокористування на основі інституціональної регламентації агрогосподарювання. Функції економіко-правової екологічної відповідальності повинні формувати ефективний (результативний) вплив на збалансування соціально-еколого-економічних інтересів суб'єктів аграрного природокористування і таким чином визначають особливість (специфіку) функціонування земельних, еколого-економічних відносин [11]. У межах економіко-правової відповідальності за екодеструктивне аграрне природокористування реалізуються такі основні функції: *мотиваційна, компенсаційна, запобіжна, оціночна, контрольна-комунікаційна, управлінська.*

Мотиваційна. Мотивація досягнення збалансованих результатів агроприродокористування в системі земельних відносин повинна націлювати суб'єктів господарювання на екологічно відповідальне використання природоресурсного потенціалу і перш за все земельного. Ця функція потребує подальшого формування екологічно орієнтованого законодавчо-правового поля (організаційно-інституціонального забезпечення) у форматі практичної реалізації принципів сталого розвитку аграрної сфери з необхідним фінансово-економічним інструментарієм мотиваційного характеру

Компенсаційна. Найбільш повна компенсація заподіяних еколого-економічних збитків є одночасно необхідною умовою та вимогою збалансованого аграрного природокористування.

Запобіжна. Запобіжна функція економіко-правової екологічної відповідальності повинна орієнтувати суб'єктів агрогосподарювання на здійснення інноваційно спрямованих природоохоронних та екологічних заходів, а також усвідомлення обсягів економічної відповідальності за екодеструктивний стан земельно-ресурсного потенціалу.

Оціночна. Оціночна функція покликана створювати можливості для вимірювальності рівня екодеструктивного природокористування (зокрема екологічного ризику), а також превентивної екологізації виробництва. Ця функція реалізує процес більш точного визначення еколого-економічних збитків. Важливим є еколого-економічне обґрунтування розмірів

економічних санкцій за екодеструктивне природокористування та екологічні ризики. Необхідно достатньо точно знати найвищий і нижчий ступені екодеструктивності природокористування з погляду впливу на ефективність (результативність) природокористування.

Контрольно-комунікаційна. Забезпечує, зокрема, формування інформаційної бази для оцінки еколого-економічних збитків у системі земельних відносин на основі застосування різноманітних комунікаційних технологій (у т. ч. моніторингових).

Управлінська. Це завершальна функція економіко-правової екологічної відповідальності. На основі застосування економічних і суто правових санкцій можна конструктивно регулювати екологічну поведінку суб'єктів природокористування. При цьому екодеструктивна поведінка суб'єктів землегосподарювання суттєво повинна залежати як від застосування еколого-економічних санкцій у межах компенсації збитків, так і від загрози їх виконання. Управлінська функція передбачає удосконалення організаційно-інституціонального забезпечення екологізації земельних відносин.

Слід відмітити, що функціонування механізму економіко-правової екологічної відповідальності повинно передбачати не тільки санкції у формі компенсації еколого-економічних збитків, а й обмеження через систему договірних відносин. Необхідно зауважити, що підприємницькі принципи аграрного природокористування потребують розвитку також механізмів соціально-екологічної відповідальності за екодеструктивне господарювання в тих напрямках діяльності, які ще конструктивно не охоплені екологічним законодавством [4].

ВИСНОВКИ

Екологізація земельних відносин та їх еколого-економічний аспект пов'язаний з узгодженням еколого-економічних інтересів суб'єктів аграрного природокористування різних форм власності, суспільства і окремих громадян, а

також із формуванням та регулюванням механізмів сталого розвитку аграрної сфери України. У межах земельних відносин зв'язок між господарюючим суб'єктом і об'єктами земельної власності має здійснюватися не лише через відносини (реалізацію функцій) володіння, користування, розпорядження, але й відповідальності. Поняття потенціалу відносин земельної власності також посилює необхідність екологічно відповідального землекористування. Усе це обумовлює актуальність, важливість і необхідність формування дієвого економіко-правового механізму екологічної відповідальності в системі земельних відносин. Функціонування економіко-правового механізму екологічної відповідальності безпосередньо пов'язане з оцінкою ефективності природокористування, зокрема, у форматі економічних збитків від екодеструктивного господарювання та антропогенного стану аграрного природо-ресурсного потенціалу (капіталу), зокрема земельного. Розроблення показників еколого-економічних збитків від екодеструктивного аграрного природокористування повинне здійснюватися на єдиній методологічній основі щодо вартісної оцінки антропогенних змін земельно-ресурсного потенціалу з позиції особи, що приймає рішення.

У межах економіко-правової відповідальності за екодеструктивне аграрне природокористування реалізуються такі основні функції: мотиваційна, компенсаційна, залобіжна, оціночна, контрольно-комунікаційна, управлінська. Економіко-правовий механізм екологічної відповідальності потребує екологічно спрямованого організаційно-інституціонального забезпечення. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на поглиблення змісту еколого-економічного збитку від екодеструктивного природокористування на засадах рентної та витратної концепції економічної оцінки земельних ресурсів. Необхідним є формування структурно-функціональної моделі економіко-правового механізму екологічної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ульяновченко О.В. Економічні, екологічні та соціальні аспекти використання земельних ресурсів в Україні. Харків: Смугаста типографія, 2015. 320 с.
2. Буркінський Б.В. Інституціональні засади розбудови управлінської системи природокористування: монографія. Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2017. 336 с.
3. Ковалів О.І. Головна неврегульована в Україні передумова погіршення якісного стану природних об'єктів. *Збалансоване природокористування*. 2020. № 4. С. 5–16.
4. Хвесик М.А. Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього: монографія. Київ: ДУ "Інститут природокористування та сталого розвитку НАН України". 2012. 465 с.
5. Про форми власності на землю: Закон України № 2073-ХІІ від 30 січня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 10. С. 99. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2073-12> (дата звернення: 07.09.2024).
6. Земельний кодекс України № 2768-ІІІ від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. С. 27. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-147> (дата звернення: 07.09.2024).

7. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19 липня 2003 року № 963-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-15> (дата звернення: 07.09.2024).
8. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 № 1378-IV(із змінами і доповненням) URL: <https://www.tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/print> (дата звернення: 07.09.2024).
9. Мішенін С.В., Ярова І.Є. Розвиток відносин власності у форматі забезпечення збалансованого функціонування цілісного земельно-майнового комплексу. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Економіка та менеджмент”*. 2014. № 8 (61). С. 14–20.
10. Сапич В.І. Соціально-економічні основи розвитку відносин власності на землю в аграрному секторі економіки: монографія. Суми: ФОП Літовченко Є.Б. 2019. 280 с.
11. Мішенін С.В., Ярова І.Є. Механізми забезпечення соціально-екологічно відповідального сільськогосподарського землекористування. *Збалансоване природокористування*. 2015. № 2. С. 90–94.
12. Мішенін С.В. Мішеніна Н.В., Ярова І.Є. Системна оцінка рекреаційного землегосподарювання у механізмі екосистемного управління природоохоронними територіями. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 3. С. 126–132.
13. Ковалів О.І. Основні засади вартісного оцінювання землі та її природних ресурсів — основного національного багатства України. *Ефективна економіка*. 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4904> (дата звернення: 10.09.2024).

ASSESSMENT OF ECOLOGICALLY DESTRUCTIVE AGRARIAN NATURE USE AND ECONOMIC AND LEGAL RESPONSIBILITY IN THE SYSTEM OF LAND RELATIONS: METHODOLOGICAL ASPECT

Mishenin Ye.

Doctor of Economics, Professor

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: eugeniy_mishenin@yahoo.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1597-3270>

Yarova I.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Sumy State University (Sumy, Ukraine)

e-mail: zhs813@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9840-131X>

The article examines theoretical and methodological approaches to forming an economic assessment of eco-destructive agrarian nature use in the system of land relations within the framework of the mechanism of economic and legal environmental responsibility in the context of modern global and military challenges. The need to assess the ecological and economic efficiency of nature management is revealed by identifying the specific features of land relations which are the fundamental basis of the organisational and economic mechanism for ensuring balanced agrarian nature management, as well as for forming a mechanism of economic and legal environmental liability. The authors emphasises that ownership of natural objects (in particular, land resources) also has a responsibility function, which leads to further improvement of the system of ecological, economic and socio-ecological responsibility for the state of natural resource objects. The methodology for assessing the ecological and economic efficiency of agrarian natural resource use in the system of land relations is deepened in the format of assessing economic damage from the ecologically destructive state of agrarian natural objects, and land and resource potential as a constructive instrument of economic and legal responsibility. The general methodology for assessing the ecological and economic damage from the eco-destructive state of land and resource potential from the perspective of a decision-maker is outlined. The essential and substantive principles of economic and legal environmental responsibility in the system of agrarian nature management are deepened. It is determined that economic and legal environmental liability for ecologically destructive use of natural resources and violation of environmental legislation performs the following main functions: motivational, compensatory, preventive, evaluative, control and communication, and managerial.

Keywords: ecological and economic efficiency, balanced agrarian nature management, property, land relations, economic losses, economic and legal environmental responsibility.

REFERENCES

1. Ulianchenko, O.V. (Ed.). (2015). *Ekonomichni, ekolohichni ta sotsialni aspekty vykorystannia zemelnykh resursiv v Ukraini: kolektyvna monohrafiia [Economic, environmental and social aspects of land use in Ukraine: collective monograph]*. Kharkiv: Smuhasta typohrafiia [in Ukrainian].
2. Burkynskyi, O.V. (Ed.). (2017). *Instytutsionalni zasady rozbudovy upravlinskoï systemy pryrodokorystuvannia: monohrafiia [Institutional foundations for the development of the environmental management system: monograph]*. Odesa: IPREED NANU [in Ukrainian].
3. Kovaliv, O.I. (2020). Holovna nevrehulovana v Ukraini peredumova pohirshennia yakisnoho stanu pryrodnykh ob'ektiv [The main unresolved problem in Ukraine is the deterioration of the quality of natural objects]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced nature management*, 4, 5–16 [in Ukrainian].

4. Khvesyuk, M.A. (Ed.). (2012). *Stalyi rozvytok:svitohliadna ideolohiia mibutnoho: monohrafiia [Sustainable development: the ideology of the future: monograph]*. Kyiv: DU "Instytut pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy" [in Ukrainian].
5. Pro formy vlasnosti na zemliu: Zakon Ukrainy № 2073-XII vid 30 sichnia 1992 roku [On forms of land ownership: Law of Ukraine No. 2073-XII of 30 January 1992]. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*, 10, 99. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2073-12> [in Ukrainian].
6. Zemelnyi kodeks Ukrainy № 2768-III vid 25 zhovtnia 2001 roku [Land Code of Ukraine No. 2768-III of 25 October 2001]. (2002). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 3–4, 27. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-147> [in Ukrainian].
7. Pro derzhavnyi kontrol za vykorystanniam ta okhoronoiu zemel: Zakon Ukrainy vid 19 lypnia 2003 roku № 963-IV [On State Control over the Use and Protection of Land. Law of Ukraine of 19 July 2003, No. 963-IV]. (2003). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-15> [in Ukrainian].
8. Pro otsinku zemel: Zakon Ukrainy vid 11.12.2003 № 1378-IV(iz zminamy i dopovnenniam) [On Land Valuation: Law of Ukraine of 11.12.2003 No. 1378-IV (as amended)]. (2003). URL:<https://www.tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/print> [in Ukrainian].
9. Mishenin, Ye.V., & Yarova, I.Ye. (2014). Rozvytok vidnosyn vlasnosti u formati zabezpechennia zbalansovanoho funktsionuvannia tsilisnogo zemelno-mainovoho kompleksu [Development of property relations in the format of ensuring the balanced functioning of the integral land and property complex]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia "Ekonomika ta menedzhment" — Bulletin of Sumy National Agrarian University. Series 'Economics and Management'*, 8 (61), 14–20 [in Ukrainian].
10. Sapych, V.I. (2019). *Sotsialno-ekonomichni osnovy rozvytku vidnosyn vlasnosti na zemliu v ahrarnomu sektori ekonomiky: monohrafiia [Socio-economic foundations for the development of land ownership relations in the agricultural sector of the economy: monograph]*. Sumy: FOP Litovchenko Ye.B. [in Ukrainian].
11. Mishenin, Ye.V., & Yarova, I.Ye. (2015). Mekhanizmy zabezpechennia sotsialno-ekolohichno vidpovidalnoho silskohospodarskoho zemlekorystuvannia [Mechanisms to ensure socially and environmentally responsible agricultural land use]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced nature management*, 2, 90–94 [in Ukrainian].
12. Mishenin, Ye.V., Mishenina, N.V., & Yarova, I.Ye. (2016). Systemna otsinka rekreatsionoho zemlehospodarivannia u mekhanizmi ekosystemnoho upravlinnia pryrodookhoronnymy terytoriiamy [Systematic assessment of recreational land management in the mechanism of ecosystem management of protected areas]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced nature management*, 3, 126–132 [in Ukrainian].
13. Kovaliv, O.I. (2016). Osnovni zasady vartisnoho otsiniuvannia zemli ta yii pryrodnykh resursiv — osnovnoho natsionalnoho bahatstva Ukrainy [The basic principles of valuation of land and its natural resources — the main national wealth of Ukraine]. *Efektivna ekonomika — Efficient economy*, 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4904> [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Мішенін Євген Васильович, доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу економіки природокористування в агросфері, Інститут агроекології та природокористування НААН України (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; e-mail: eugeniy_mishenin@yahoo.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1597-3270>)

Ярова Інесса Євгенівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, Україна, 40000; e-mail: zhs813@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9840-131X>)